

С.Б. Келдыбекова* , Ш.А. Шортанбаев

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,

*e-mail: k.sandugash98@gmail.com,

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ӘҢГІМЕ ЖАНРЫНДАҒЫ ДРАМАТИЗМ МӘСЕЛЕСІ

Мақалада қазіргі қазақ әңгіме жанрындағы драматизм мәселелері қарастырылған. Тәуелсіздік жылдарындағы қазақ прозасына үлес қосып жүрген қазақ жазушыларының шығармалары негізге алынып, ондағы драматизмнің эстетикалық мәні мен көркемдік қызметі талданған. Тәуелсіздік тұсындағы қазақ жазушыларының, атап айтқанда Тынымбай Нұрмағамбетов, Қуандық Түменбай, Роза Мұқанова, Асқар Алтай, Думан Рамазан, Айгүл Жұбаныш, Ержан Тоқтардың әңгімелеріндегі драматизм мәселелеріне көркемдік талдау жасалып қарастырылған. Аталған жазушылар әңгімелерінде қоғам бейнесі, кейіпкерлер жан дүниесі, түрлі қайшылықтар айқын көрініс тапқан. Қазақ жазушылары әдеби шығармаларда трагедияны жиі қолданады. Оны коллизия мен конфликт арқылы көрсетеді. Мақала авторлары жазушы көзқарастарын ашудағы драматизмнің орны ерекше екендігін көрсетеді. Драматизм арқылы бүгінгі қоғамдағы өзекті мәселелер мен адами құндылықтардың жоғалуын, тағы да басқа проблемаларды айқындауға болатынын тұжырымдайды. Көркем әңгімелердегі драматизм табиғатын ашуда тартыс, трагедия, жатсыну, ішкі монолог, психологизм сынды мәселелердің өзіндік орны сараланады. Қоғам бейнесін, кейіпкерлер жан дүниесін, түрлі қайшылықтар әлемін бейнелеудегі драматизмнің орны ерекше екендігін тиянақты тұжырымдайды. Сондай-ақ, әңгімелердегі тартыс табиғатын талдау арқылы оның идеясын айқындап, драматизм көріністерін жазушы көзқарасымен байланыстыра қарастырады.

Түйін сөздер: драматизм, автор, сана қақтығысы, қасірет, психологизм, бүгінгі қоғам бейнесі.

S.B. Keldybekova*, Sh.A. Shortanbaev

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty,

*e-mail: k.sandugash98@gmail.com,

The problems of dramatism in the genre of modern kazakh short stories

This article discusses the dramatic aspects of the modern Kazakh story genre. Based on the works of Kazakh writers who contributed to Kazakh prose during the years of independence, the aesthetic meaning and artistic activity of drama was analyzed. The authors of this article considered and analysed the objectives of the drama in the stories of kazakh writers of independence Tynymbay Nurmagambetov, Kuandyk Tumenbai, Roza Mukanova, Askar Altai, Duman Ramazan, Aigul Zhubanysh, Yerzhan Toktar. The stories of the writers vividly represent the image of society, the inner world of the characters and various contradictions. Kazakh writers often use tragedy in their works. It is expressed in conflict and clash. The authors of the article highlight the essential role of drama in revealing the attitudes of the writer. It's concluded that through drama one can emphasize the current problems of society, the loss of human values and many other problems. In revealing the nature of drama in narrative narratives, the role of issues such as struggle, tragedy, alienation, internal monologue, and psychologism is differentiated. Dramatism clearly plays a special role in the image of society, the nature of the soul, the world of various contradictions. In addition, analyzing the nature of the struggle in the narrative, he reveals his idea and connects dramatic scenes with the views of the writer.

Key words: drama, author, conflict of consciousness, poverty, psychology, image of modern society.

С.Б. Келдыбекова*, Ш.А.Шортанбаев

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы,

*e-mail: k.sandugash98@gmail.com,

Проблемы драматизма в жанре современного казахского рассказа

В данной статье рассматриваются драматические аспекты современного казахского жанра рассказ. На основе произведений казахских писателей, которые внесли свой вклад в казахскую прозу в годы независимости, был проанализирован эстетический смысл и художественная

деятельность драматизма. Рассмотрены работы и сделан художественный анализ задач драматизма в рассказах таких казахских писателей независимости, как Тынымбай Нурмагамбетов, Қуандық Түменбай, Роза Муканова, Аскар Алтай, Думан Рамазан, Айгуль Жубаныш и Ержан Токтар. В рассказах писателей ярко представлены образ общества, внутренний мир героев и разные противоречия. Казахские писатели часто используют трагедию в своих произведениях. Ее выражают через конфликт и коллизию. Авторы статьи указывают на особую роль драматизма в раскрытии взглядов писателя. Сделан вывод о том, что через драматизм можно прояснить нынешние актуальные проблемы общества, потерю человеческих ценностей и многие другие проблемы. В раскрытии характера драмы в нарративных повествованиях роль таких вопросов, как борьба, трагедия, отчуждение, внутренний монолог и психологизм, дифференцируется. Драматизм явно играет особую роль в образе общества, характере души, мире различных противоречий. Кроме того, анализируя природу борьбы в повествовании, он выявляет свою идею и связывает драматические сцены с взглядами писателя.

Ключевые слова: драма, автор, конфликт сознания, нищета, психология, образ современного общества.

Кіріспе

Қоғамдағы белең алып жатқан түрлі жағдайларды, мәселелерді, қым-қуат оқиғаларды ой елегінен өткізіп, оқырманға көркем туынды ретінде ұсыну қаламгерлердің басты мақсаты болып саналады. Ал шығармалардағы кейіпкерлер арасындағы тартыс, автор мен кейіпкер арасындағы байланыс, оқырман мен кейіпкер арасындағы қайшылықтар драматизмнің айқын көрінісі болып табылады. «Драматизм негізінен ойлардың қақтығысы», – деп түсіндіріледі (Төлеева, 2010: 302). Бірақ драматизмге байланысты әлі де болса нақты, оның табиғатын дәл ашатын анықтама табу қиын.

Әдебиеттегі қай жанрды алып қарасақ та драматизм мәселесін анық аңғаруға болады. Соның ішінде қазақ әңгіме жанрындағы шығармаларда астары тереңде жатқан түрлі оқиғалар желісіне көз жүгірте отырып, өткен ғасыр кезеңі мен қазіргі қоғам бейнесін аша білген аға буын жазушылары мен бүгінгі күннің жаңалығына жаны құмар жас талантты жазушылардың әңгімелеріндегі драматизм мен оның мәселелеріне зер салмау мүмкін емес.

Аталмыш мәселе адамзат өмірінің қайғы-қасіретін, тауқыметін, жалғыздық пен жатсынуын, айналып келгенде, адам баласының қым-қуат өмірін, қайшылыққа толы ғұмырын бейнелейтіні анық. Осыларды негізге ала отырып, ХХ ғасырдағы проза жанрындағы шығармаларға талдау әдебиет зерттеушісі Т. Есембековтың «Функции драматизма в художественном тексте» атты еңбегінде кеңінен қарастырылған.

Драматизм мәселелері мен оның қызметіне байланысты қазақ әдебиетінде алғаш М. Әуезовтің, М. Базарбаевтың еңбектерінде көрініс алды. Сондай-ақ Р. Нұрғали де бұл мәселеден

шет қалған жоқ. Драматизмнің драматургиядағы көрінісіне жете тоқталды.

Алуа Темірболаттың «Прозадағы драматизм. М.О. Әуезовтің 1920-1930 жылдардағы әңгімелерінің негізінде» атты мақаласында драматизм қызметін М.Әуезовтің «Қорғансыздың күні», «Көксерек» әңгімелері арқылы ашып көрсете келіп, «драматизм дәуірдің эстетикалық идеяларын, жазушының көзқарасын көрсетеді», – дейді (Темирболат, 2006: 243). Осы берілген жолға мән берсек, А. Темірболаттың драматизмнің мағынасын аша алғандығын көреміз. Бірақ ғылыми айналымда бұл терминнің әлі де болса өзінің толық мәнін аша алмай тұрғандығына көз жеткіземіз.

Талдау

Драматизм – сана қақтығысы. Көркем туындыларда кейіпкер дүниесіндегі түйіні шешілмей тұрған қайшылықтарды, қиындықтарды құсалық пен уайым, қайғыға шыдай алмай тағдыр соқпағына налып, азып-тозып, күйіктеніп, опық жеген тағдырлар суреттеледі. Тіршілік бар жерде тартыстың болмауы мүмкін емес. Өнер де өмірден алынады емес пе?! Өнер арқылы ащы бір өмір шындығы көрінісі таппай ма? Драматизм жалпы эстетикалық санат ретінде әдеби шығармашылықтың барлық аспектілерінде, яғни көркем материалды драматизациялаудың барлық түрлері: сюжет, қақтығыс, әрекет, сипат, диалог, монолог және авторлық ұстаным арқылы беріледі. Қазіргі қазақ әңгімелеріндегі драматизм көрінісі мен оның қызметтеріне көңіл аударып, басты мәселелерді жан-жақты таразылаудың жөні бөлек. Осы тұрғыда тәуелсіздік тұсынан бері қалам тербеп жүрген қазақ жазушыларының, соның ішінде

Д. Рамазанның, Т. Нұрмағамбетов, Қ. Түменбай, Р. Мұқанова, А. Алтай, А. Жұбанш, Е. Тоқтардың әңгімелеріндегі драматизм мәселелерін талдап, қарастырамыз.

Мәселен, Думан Рамазанның «Келін», «Аза», «Жылап аққан тамшылар», «Жантәсілім» атты әңгімелері әрбір отбасының шыншыл оқиғасын, қайғысын, қателігін, қасіретін көркем жеткізетін туындылар.

«Аза» әңгімесінде жас отбасы Ержан мен Жәмиләнің аза тұтқан күні суреттелінеді. Ызғырық суық. Жалдамалы пәтер. Жылымайтын бір бөлме. Қыстың қатқыл суығы кейіпкерлердің суық мінезін, қатігездігін еске салғандай. Кішкентай сәбиінің өкпесіне суық тиіп, аурухананың есігін тоздырғанымен, дұрыс ем жүргізілмей, амалдың жоқтығынан жылымайтын бір бөлмелі пәтерге қайта оралды. Өзі де, сәбиі де мына өмірдің қиыншылығына төтеп бере алмай, ақыры ол ананың ыстық құшағында өмір мен өліммен арпалысып, әлі құрып, бұл өмірмен қоштасты. Осы тұста сәбидің еміне ақша таба алмаған жас ата-ана кінәлі ме, әлде ақ халатты абзал жандылардың өз ісіне деген салғырттығы ма немесе осындай жағдайды бойына сіңіріп алған қоғам кінәлі ме деген сұрақтарға әрбір оқырман өзі жауап іздейді. Біздің мақсатымыз, әңгімеде драматизмнің көрінісін автордың қалай бере білгендігіне тоқталу. Бұл шығармада тартыс ананың ішкі зары арқылы берілген. Ата-ана үшін қызығын көріп, бал татқан тілін естіп, тәйтәй басқан қадамын көріп үлгермеуі тым ауыр. «Тумай жатып сөнгенің-ай, шырағым! Қара жердің қойнына қалай қиям...», – деген жолдар қайғыдан қан жұтқан ананың зары еді (Рамазан, 2011: 271). Осы тұста автор уілдеп тұрған ызғырық арқылы әке мен ананы жұбатқандай, табиғат күшімен көңіл айтты.

Ал «Тақсірет» атты әңгімесі айрандай ұйып отырған отбасындағы отағасының атом жарылысынан соң ластанған көлге түсуінен денесінде пайда болған жараның түгел бойын жайлауының әсерінен қасірет тартуы жайында. Отағасы Нұрбек жанына батқан аурумен күрессе, әйелі Гүлжан қу тұрмыс-тіршілікпен арпалысуда. «Еркексіз әйелдің күні қараң» деген бекер айтылмаса керек. Асыраушысы болып отырған жалғыз сиырына жем-шөп түсіре алмай отырған Гүлжанның ендігі үміті совхоз бастығы болатын. « – Көмектесе алмаймыз. Биыл жауын жаумай, құрғақшылық болғанын өзің білесің...», – деп бетін қайтарған бастық Гүлжанның бар үмітін сөндірген еді (Рамазан, 2011: 259). Нұрбек сол бір адам қолынан жасалған зұлым атомның за-

лалын көрмегенде, дәрменсіз күйге бұл отбасы түспес еді. Бұл қасірет тек олардың ғана басынан өткен жоқ, сонымен қатар осы ауыл тұрғындарының жағдайына да залалын тигізді. Бұрын-соңды естіп, көріп, білмеген түрлі аурулар белең алды. Соның бірі көрші Қаншайым апаның немересінің танауының таңдайынан шығып жарымжан болып тууы. «Сұм тағдыр адамзатты аямайды» деп айтып жатады. Бірақ «сұм тағдыр» атандырған, болдырған адам баласы емес пе? Өзін-өзі жаныштап, өзіне-өзі қасірет арттырған да сол. Осы оқиғада қаламгер үлкен бір қоғамдағы проблеманы кейіпкерлердің іс-әрекеті, ішкі ойы мен басынан өткерген тақсіреті арқылы беріп отыр.

Осындай ауқымды мәселелерді астарлап оқырман қауымға ұсыну – жазушылардың басты ұстанымы. Шағармада жазушы бейнелейтін құбылыстар мен оқиғалар, сондай-ақ кейіпкерлер іс-әрекеті автор ұстанымының басты шарты болып саналады. Оның көрінісі тікелей және жанама көрсетілуі мүмкін. Бұл әңгімесінде автор оны кейіпкерлер сөзімен, іс-қимылымен жамана беріп отыр. Оған дәлел Нұрбек пен оның жары Гүлжан образы. Сонда Д. Рамазан кейіпкерлері арқылы сан мыңдаған бейнелерді жасырын жүктеп отыр. Кейіпкер тағдырын осындай мәселелермен беру, жанама көрсету драматизм көрінісі болып табылады.

Тынымбай Нұрмағанбетов – қазақ прозасында ойып алар орны бар жазушы. Шығармаларының бір бөлігі кеңес тұсындағы ауыл бейнесін, тыныс-тіршілігін арқау етсе, біразы жаңа кезең, яғни тәуелсіздік тұсынан бері қарай жарыққа шыққан тың туындылар. Тың, жаңашыл бағытта жарық көрген шығармалары қазіргі қоғамды дәл суреттеп, келеңсіз жағдайларды тұспалдап, оқырмандарға ұсынған. Қазіргі таңдағы ең өзекті болып саналатын ұлт басындағы мәселелерді айқын көрсете алған. «Ауғандық құстар», «Ұлттың дерті», «Күнді жек көру», «Анасын сағынған бала» атты әңгімелері соның дәлелі.

Арыстан, Жолбарыс, Қасқырбай сынды кейіпкерлері бар «Ауғандық құстар» әңгімесі нағыз тартысқа құралған. Сондай-ақ бұл туынды оқырман мен кейіпкер арасындағы тартысқа да жол береді. Әңгіме сюжеті бүгінгі күннің айнасы. Адам мен адам арасындағы асыл қасиет болып саналатын құндылықтардан айырыла бастауы. Ал енді шығарма желісіне келер болсақ, кейіпкерлер басынан өткерген оқиғалар күлкілі, бірақ олар үшін қасірет, оқиғадан шет тұлға, яғни оқырман үшін қалыпты жағдайға айна-

лып бара жатқан проблема. Бірінің шешесінің тайып жығылып, қаза табуы, кейінгісінің кенже қызының шетелден арнайы тапсырыспен алдырған көйлегінің саңғырықпен былғануы, тағы біреуінің бетіне бір шыбын қондырмай өсірген ерке ұлының бетінің осылып қалуы және ашу-ызаны ары қарай өршіткен жағдайдың бір евро қағаз ақшаның жоғалуы. Бұған не себеп? Кім кінәлі? – деген көкейдегі сұрақтардың жауабы – «Ауғандық құстар». Иә, иә... «Ауғандық құстар». Жиырма жылдан бері көрші тұрып, араласпаған Арыстан, Жолбарыс, Қасқырбайлар кенеттен бір-бірімен жақын араласып кетуінің себепкері, кәдімгі ауғандық құстардың әсері. Әңгімедегі кейіпкерлердің құстармен күресі тек образды түрде. Басты мәселе адамдардың ішкі әлемдерінің қараланып, ниеттерінің бұзылғандығы, көкіректі кернеген менмендіктің аспандап бара жатқандығы, яғни адами қасиеттерден айырыла бастағанымыздың бейнесін беру. Қос аяқты, саналы адамзаттың құс атаулымен күресі – ұлттың басына түскен бір қасіреттің бейнесі екені хақ.

«Ұлттың дерті» шығармасы да қоғамдағы ахуалды суреттейді. Бірін-бірі шын құлай сүйген екі жас та емес, елім, жерім деп өзін құрбан еткен батыр емес, қоғамның қатал заңына мойынұсына алмай мерт болған адам да емес, бұл әңгімедегі басты трагедия елдің құлдырауы, қоғамның, адамзаттың, ұлттың ұсақталу жайы. Керімқұл Алтайұлы, Марлен Керімқұлұлы және Айдар Марленұлы атты кейіпкерлер образы арқылы автор ұлттық трагедияны олардың берер ойы мен түйер түйіні жоқ мылжың сөздері арқылы көрсетеді. Адамзат бойына сеңіп, бойлап бара жатқан, асылы, пайдасынан зияны көп мәнсіз бос сөз, талас, ізеттілік сөзінің мәнін жоғалтуы мен тәрбиеден ажырауымыздың сауықпас дертке шалдыққанын бейнелейді. Әңгімедегі бұл жайттар тартысты одан әрі үдетеді. Бұл мәселе ұлттың құлдырауының басты шарты екендігін, оның алдын алмаса тұтас бір халықтың түбіне жететіндігінен хабар береді. Кейіпкерлер арасындағы диалог олардың бар болмысын ашумен қатар, автор көзқарасының драматизм арқылы айқындалатынын байқатады. Оның бәрі жанама кейіпкерлер сөзі мен іс-әрекеті арқылы екі тарапқа көпір болып тұр.

Т. Нұрмағамбетовтың тағы бір тың туындысы «Анасын сағынған бала» атты әңгімесіндегі оқиға Сержан атты кішкентай бала мен Алматыдан ауылына үш-төрт жылда бір келетін Есмағамбет атты кейіпкер айналасында сөз етіледі. «– Кімнің баласысың?», – деген Есмағам-

беттің сұрағына «– Күміскүлдің» дейді бала. Әкесінің емес анасының атын айтуы қоғамдағы өзгерістің белең алғаны. Күміскүл күйеуінен ажырап кетуі, күнкөріс қамы үшін бауыр еті баласын әке-шешесіне тастап, өзі қалада, базарда жұмыс жасауы кішкентай баланың әке мейірімін көрмей, анасына деген сағынышпен ғана күн кешуіне әкеліп соғады. Баланың әрбір қимылы мен әңгімесінен оның бойындағы трагедиялық ахуалды танытып отырады, оған қоса баланың іс-әрекеттері арқылы жетімдік көріп өскен барша ауыл баласының бейнесін де береді. Сержанның анасына деген ыстық сағынышын «Мама» деген әнді жиі орындауы арқылы куә боламыз.

Драматизмнің басты көріністері адамның жан дүниесі, сезімі, ішкі толғанысы арқылы беріледі. Әңгімедегі психологиялық драматизм Сержанның анаға деген сағынышымен ашылады.

Қазіргі қазақ әңгімелерінде көтеріліп жүрген басты мәселелердің бірі – еркіндік. Еркіндіктің бейнеленуі дүниені романтикалық тұрғыдан қабылдаумен тығыз байланысты. Себебі романтизмнің идеялық-эстетикалық концепциясында бостандық, еркіндік ұғымдары маңызды орын алады. Қай кезеңдегі, қай халықтың романтизмі болмасын, оны жарыққа шығарған – бостандық, тәуелсіздік идеялары. Қазақ әдебиетіндегі бұл әдеби бағыттың қоғамдық қозғаушы күші де осы идея болды. Өмір сүріп отырған қоғамның тарихи-әлеуметтік жағдайына байланысты бір романтиктер жеке бастың еркіндігіне назар аударса, бір тобы ұлт бостандығына көп көңіл бөледі (Смағұлова, 2006: 20).

Асқар Алтайдың мифке құрылған «Кентавр» әңгімесіндегі Басарыс атты кейіпкердің бейнесі тотемдік белгісі бар образ. Автордың көптеген әңгімелерінен қоғамдағы қилы тартыс, қақтығыс, зауал, жатсыну сияқты тереңге бойлаған драматизм мәселелерінің сарынын көреміз. «Кентавр» әңгімесіндегі құлын-сәби әкесі Аққазы мен анасы Моншақтың маңдайына біткен жұбанышы еді. Автор осы кейіпкерді жаңа бейнеде жаңғырту арқылы, әлі күнге дейін залалын тигізіп жүрген астары тереңде жатқан үлкен мәселені ашып отыр. Қоғам мен бейкүнә адамбасты жылқы сәбидің бір-бірін жатсынуы, ерекше жаратылған сәбидің бейнесін қабылдай алмауы суреттелінеді. Қазіргі таңда бұл құбылыстан басқа экологиялық апатқа байланысты қаншама жан түршіктірер оқиғалардың бары мәлім.

Аңыздар мен мифтерді көркем әдебиетте әдеби тәсіл ретінде қолдану шығарманың көркемдік-эстетикалық әсерін байыта отырып,

шығармада суреттелген өмір шындығын бейнелеуге, өмірдің шынайы беттерін тануға септігін тигізеді. Олардан адамның рухани ізденісін байқауымызға болады. Бүгінде қазақ прозасындағы аңыз, миф, хикаяттардың кейіпкер бейнесін сомдаудағы көркемдік қызметі жаңаша сипат алуда (Халикова, 2006: 21).

Қуандық Түменбайдың «Періште» атты әңгімесі Асқар Алтайдың осы әңгімесімен сарындас. Сонымен қатар Думан Рамазанның «Тақсіреті» мен Роза Мұқанованың «Мәңгілік бала бейне» атты әңгімелерінде әрбір отбасының басына түскен хал-ахуалы суреттеліп, соңы қайғыға ұласқанын аңғарамыз. Басты арқау болған жағдай экологиялық апат. Қазіргі таңда бұл үйреншікті жағдай болып кеткені мәлім. Түрлі мутациялық жағдайда дүниеге келетін сәби тағдырлары көңілге кірбің түсіреді. Бұл дегеніміз қоғамдық проблема, ұлттың проблемасы. Улы қазынаның кислотасы жерге сіңіп, күнделікті тұғынып жүрген ауыз суға зиянын тигізіп, қара халықты қан-қақсатпай қоймады. Соның залалы сиам егіздерінің, үш аяқты балалардың ерекше болып дүниеге келуіне әсер етті. Әрине, бұның бәрі – уран дегенудың кесірі. Халықтың басынан өткен түрлі жайттың куәгері бола тұра, ауыл тұрғындарының зарына ауылнайдың құлақ аспауы, оның тағдырына ауыр жаза болып жазылды.

Әкім Бекшораның екі қыздан соң шекесі торсықтай ұл күтеді. Жары Қайырнисаның ай-күні жеткен соң, оны перзентханаға апарып тастайды да, жақсы хабарды үйінде есту үшін кері үйіне қайтады. Түн ұзағынан күткен қоңырауы келмегеннен соң Бекшора таң ата перзентханаға жол тартады. Аурухана есігінен кіре сала ақ халатты дәрігер қарсы алып, әйелі мен баласы жатқан палатаға әкеледі. Өзі зарыға күткен бала жатыр, кейпі – екі аяқты, арлан басты. Соңғы кездері түрлі жайттарды көріп, естіп жүргеніндей емес, түк басқан дене. Арлан басты кішкентай сәбидің біреудің емес, өзінің болып шыққандығы, оның ішкі әлеміндегі күрестің өршуіне әкеліп соқты. Бұл жағдайға мойын ұсынбай, өзінің қара басын ойлап, оны жатсынуы, қоғамнан мүлде шектеуі – адамшылықтан айырылғандығының белгісі.

Адам баласынан ерекше болғандығы үшін бейкүнә сәбидің жантәсілім етуі әділетсіз. Адам баласының қолынан жасалған бұл зардаптың, түбінде өздеріне кері әсер етуі, жазықсыз жанның жазалануы «қасірет» болмай немене?!

Қазақ жазушылары әдеби шығармаларда трагедияны жиі қолданады. Оны коллизия мен конфликт арқылы көрсетеді. Кейіпкер өз

бейнесін немесе қоғамның бейнесін ашу үшін қиындықтармен күреседі. Кейіпкерлер тағдыры қайғы мен қасіретке, өлімге, жанның екіге жарылуына, қоршаған орта мен өз-өзімен күресі конфликт арқылы көрінеді. Қазақ әдебиетінде кейіпкердің трагедиясы жиі жалғыздыққа әкеліп соғады. Кейіпкерлер басына түскен қыншылықтарды жалғыздықта кешеді.

Роза Мұқанованың «Мәңгілік бала бейне» атты әңгімедегі ащы шындық Ләйлә-қыздың бейнесі арқылы ашылады. «Терең сайға бет алған Ләйлә-қыз бұл сәтте беймезгіл рух тұрмақ, адамзат қасиетінің өзіне де сенуден қалған. Тек қана осындай меңіреу түнді, сол түнмен айналасып, толыңсып тұратын қияқтай әдемі Айды сырлас еткен. Көкірегін кеулеген мұң арызын осы арада, терең сайда сыбырлайтын», - деп басталатын жолдардан-ақ Ләйлә қыздың мұңына үңіле бастаймыз (Мұқанова, 2014: 119). Адаммен емес, Аймен сырлас болуы, терең сайдан жұбаныш іздеуі жайдан-жай емес еді. Семей полигоны қаншама адамдарға қасірет алып келді. Солардың бірі – Ләйлә-қыз. Бейнесі мәңгілік бала күйінде қалып, арбаға таңылып, екі қолының тым үлкейіп өсуі осы зұлмат күш полигонның әсері еді. «О, жарық Ай, мүсіркеме сен мені. Мен күнәсіз қыз боламын. Сезімім бүтін, ақылым дұрыс. Бірақ мынау тіршілік дүниесінен безінген жұдырықтай жүрегім кек пен қасіретке толы. Мен өзіме адам сияқтымын, басқаларға адам емес адам пейілін тәубаға түсіретін мүгедекпін», - деген қыз мұңының тереңде жатқанын көреміз (Мұқанова, 2014: 119). Жанына жұбаныш болар жан жоқ. Жалғыз тәтесінің түрі анау. Жанына жалау болудың орнына жанына жара салуда. «– Сөзді қара! «Адам емеспін бе», – дейді. Адам сиқы жоқ кейпіңе неге қарамайсың, а?», - деген Қатира тәтесінің сөздері жанын қызыл қан-жоса еткен еді (Мұқанова, 2014: 121). Жанын түсінер, қайғысына ортақтасар, жанын жегідей жейтін жарасына ем болар ешкір болмағанын жарық Аймен тілдеспеуге басқа шара бар ма?! Екі үлкен қолын аспанға қарай жайып, Айдан медеу іздегеннен басқа амал бар ма?! Жас қыздың құсалықтан қан жұтып, бұл өмірден безбеске басқа амалы қалды ма?! «Жан тапсырған төсектегі қыз суретін ұзақ аймалаған Ай биіктеп, жылжып кетті. Мәңгілік қоштасып кетті» (Мұқанова, 2014: 126). Үрімдей жас қызбен осылайша қимай қоштасқан тек жарық Ай ғана болатын. Ләйләнің осылай көз жұмуына атом емес, адам баласының мейірімсіздігі мен іс-әрекеті еді.

Аталмыш әңгімелердегі басты арқау болған

жағдай – экологиялық апат қасіреті. Бірақ авторлар бұл жағдайды өзінше беруге тырысқан. Тақсірет, азап, күрес, тартыс суреттелген бұл әңгімелерде кейіпкерлер монологтарында көп ешкімге айтыла бермейтін астарлы драматизм жатыр. «Кентавр» әңгімесінде сәби құлын катал қос аяқтылардың өктемдігінен қаза табады. Ал «Періште» әңгімесі – кішкентай шаранасынан айырылған ана образының зары. «Тақсіретте» болса, Гүлжанның жан қиналысы, тұрмыс-тіршілігі үшін шыр етіп жүрген ана-әйел жағдайы. «Мәңгілік бала бейне» әңгімесі Ләйлә қыздың жан азабы, қоғамдағы оған деген әділетсіздіктің көрінісі. Аталмыш әңгімелер трагедияға құралған. Кейіпкерлер қазасымен қоғамдағы түбі тереңге бойлаған жайттарды көрсетеді.

Жазушы Роза Мұқанова адам баласының уайымын, қайғыдан жұтқан құсалығын, жіберілген қателіктің орны толмасын біліп, күйіктеніп, тағдырдан ұсынған сыйынан опық жеген кейіпкерлердің іс-әрекеті арқылы өмірдің ащы бір беттерін көркем сөзбен бере білген. Автор әңгімелері ішкі ойын, ішкі сезім күйін, өзара тартыс, қайшылықтарды аша білген. «Жан азабы», «Мәңгілік бала бейне», «Жарық дүние», «Аида», «Тұтқын», «Құбыжық» әңгімелерінің мазмұндық мәні терең, жан күйін адам тағдыры мен тауқыметіне бойлайтын шығармалар.

«Дерт меңдеген жүдеу кейпі әдемі қалыпқа түсіп, маңдайы жіпсіп, терлеп тұр екен.

– Тәте, жазылып қалдым-ау деймін», – деген сөзден «Жан азабы» әңгімесіндегі Дариға атты кейіпкердің дертке шалдыққандығынан бастау алады (Мұқанова, 2014: 14). Жазылмас асқазан ісік ауруына шалдыққан Дариғаның өмір үшін күреске түскендігі беріледі. Кішкентай құлыншақтары мен сүйікті жары Айдын, жанына медеу болып жүрген Баян апасының сүйіспеншілігі Дариғаның өмір үшін күрес алаңына түсуіне зор ықпалын тигізді. Оның өмір сүруге деген құштарлығы өмірінің соңғы минуттарына дейін жалғасты. «Әйтеуір жазылсам екен» деген ойлар Дариғаның тілегі еді. Бірақ тағдыр айтқанға көне ме?! Дәрігерлерден үмітті болған ол, өзінің түбі бір жазылатынына сенгендей де болды, бірақ өмір сүруге деген сенімі үмітке, үміті оның жәй ғана арман болып қалды.

Драматизмнің көрінісі диалог арқылы да ашылатындығын білеміз. Дәл осы тәсіл «Жан азабы» әңгімесіндегі кейіпкерлер арасындағы диалогтарда көрініс табады. Дариғаның, оның қолдаушы жары, сондайақ тәтесі Баянның және дәрігердің сөздері оған дәлел. Соңғы демі

қалғанын сезсе де, үмітін үзбеген Дариғаның Айдын мен Баян апасының сөздерін сырттай естіп, көңілі құлазыды. Айдынның «– Бір екі жәшік конфет алып қою керек», Баян апасының «– Дүкеннен көбірек тоқаш әкеліп қойыңдар» деген сөздері оның жанына қатты батты. Бұл сөздер оған өлімді шақырып тұрғандай сезілгенді. Соңғы демі бітерін күту, өлім туралы ойлар Дариғаны одан әрі қысқа өмірін қысқартқандай еді.

Белгілі жазушы Дидахмет Әшімханұлының «Зауал» атты әңгімесінде аңшы жігіт Кемелдің Ақсуда өткізген бірнеше күндік оқиғасы баяндалады. Оның орманда қиын бір сәттерді басынан кешкендігін көреміз.

Шығарма өн бойынан Кемелдің сыртқы күйзелісімен қоса, ішкі күйзелісін де байқаймыз. Ормандағы бірнеше күндік күйбең тіршіліктен шаршаған ол, енді Кәрім даусын да еститін жағдайға жетті. Кәрімнің қайта-қайта көз алдына елестеуі және «– Жалғанда жолың болмас!», – деген қарғыс сөзінің құлағында жаңғыруы, өзінің қатігездігінен, жауыздығынан тауып отыр. Былтырғы болған оқиға Кәріммен оның арасын суытқанды. «– Аға, мені де ала кетші», деп қоярда қоймаған соң ілестіріп алған еді. Соңы міне, ат құйрығын кесісумен аяқталды. Көктем шыға сала суырларды аулау аңшы үшін таптырмас кез. Ізіне қарап, суыр інін қаздырған Кемел Кәрімнің өзіне қарсы шығатынын білмегенді. Жерден шиқ еткен ащы дауыстар шықты. Кәрім шошып кетті. Оларды қанша аяп, Кемелге жалынғанмен жандарын сақтап қала алмап еді. Кішкентай жаратылыстың дәрменсіздігін пайдаланғандығынан адам баласының қолынан аяусыз бес суыр ажал құшты.

Қазіргі Кемелдің басынан өтіп жатқан қиындығы өзінің қолымен табиғатқа жасаған зұлымдығының зауалы секілді. Сондайақ тойымсыздығы. Ендігі мақсаты оның арқарды қолға түсіру еді. Бірақ адам баласы әлсізге әлділігімен күшті болып көрінеді емес пе?! Ал шын мәнінде алапат күш жоқ. Кемел үшін арқарды атып салу, артынан қуып, қамшылау оның еркінен тыс болды. Арқар жеткізбеді. Керісінше өз зұлымдығын өз алдына әкелді. Бұл табиғат пен адам арысындағы тартыс. Адамның өз жаны үшін, әрбір қыбырлаған жануардың өз тіршілігі үшін күрескені, қорғанғаны заңды құбылыс.

Тәуелсіздік кезең әдебиетінен бастап қалам тербеп жүрген А. Алтайдың «Түсік» (2001) әңгімесі мен қазіргі жас толқын А. Жұбанштың «Қара сөмке» және Е. Әбікенұлының «Қасірет»

атты әңгімелері сарындас. Жарық дүние есігін әлі ашып үлгермеген шарананы тағдырынан айыру қазіргі кездегі белең алып бара жатқан құбылыстардың бірі болып саналады. Атананың қателігі үшін жазықсыз шарананың түсік болуы жайын арқау еткен шығармалардың бірі – А. Алтайдың «Түсік» әңгімесі.

«Түлен тұртті пендені...

Түсінде түсік көрді. Түсік – түсік емес, түсікке айналған мұның өзі. Бармақтай ғана жан иесі екен. Ештемемен ісі жоқ. Жөнімен жүзіп жүр, – деп басталатын бұл әңгімедегі бас кейіпкер Биболдың түсі мен өңі араласқан өмір шындығымен күреске түседі (Алтай, 2013: 188).

Бибол ақша буына масайған, Санабике атты әйелінің банкир ағаларының арқасында тоқшылықта сайран құрып жүрген біреуге ер, ал біреуге ез адам. «Ез» атануының себебі неде? Әйелі бола тұра, басқаға көз салып, өтірігіне сендірдіп, «бүлінгеннің» бойына бала біттіріп, өз ісін мойнымен көтермеуі оның «ез» екенін танытады. Әйелі мен жас қыз Балкенже екеуінің бойына біткен түсікті болары болып, бояуы сінген соң қабылдамау мүмкін емес еді. Өзінің қателіктерінен өзі қашқысы келіп, қонақ үйден пана тапқан оны түсінде «түсік» мазалайды. Жай түсік емес, тажал түсік. Жалғыз емес, қос түсік бір-бірінің алқымынан алуда. Бұлар Биболдың шын өмірдегі қателігінің көлеңкесі.

Барлық болған жайттардан соң оның түсінде орын алған оқиғаны сараптауы, мынадай: «екі түсік те екі жатырда жатуы керек еді... қай құрсақта жүр екен: Санабике... Балкенже... құрсағы. Тәңірім-ау, қай қасиетті... жо-жоқ, қасиетсіз құрсаққа тап келді?!» (Алтай, 2013: 195). Саналы, текті ұрпақтың болуы, түбінде бір тектілік ізінің болуы шарт. Қазақ тектілікке қатты мән берген халық. Тектілік әке жолындағы іспенен бағаланған. Құрсақтың қасиетсізі, қасиеттісі болмайды. Қасиетсіз мұның өзі.

Биболдың ішкі ойларының осылайша күреске айналуы, түсік пен тажал түсік арқылы көрініс табуы ой өзегінде жатқандығы. Сонда кейіпкер басындағы түрлі жағдайлардың суреттелінуі, яғни сана қақтығысында болып жатқан күрмеуі шиеленіскен жағдайлар драматизм табиғатын ашуда үлкен рөл атқарады.

«Ұйқы элемент композицияның маңызды компоненттеріне жатады, бейнеленген оқиғаларды түсініктеме және бағалау тәсілдерінің бірі болып табылады. Ұйқы жиі кейіпкердің психологиялық сипаттамасы ретінде орын алады» (Вершинина, 2005: 220). А.Алтай кейіпкердің психологиясын ашуда түс көру компонентін

қолдану арқылы ұтқырлық танытқан. Биболдың үрейі, қорқынышы, шырғалаңға түскен бейнесі, өкініші сынды күйімен оның бар болмысын ашып беруге тырысқан.

Ер адамның құны түсіп, бар ауыртпалық нәзік жандыларға түсуі жайынан хабар беретін туындылардың бірі – Айгүл Жұбаныштың «Қара сөмке» атты әңгімесі. Айтып өткендей ер азаматтың өз ісін мойнымен көтермеуі, тас бауыр ананың өз баласынан бас тартуы суреттелінетін бұл әңгімедегі көтеріліп отырған мәселе бүгінгі заманның одан әрі қатігезденіп бара жатқандығын көрсетеді.

Қазіргі кезде некесіз сәбилердің дүниеге келу саны көбейіп кетті. Сондай олқылықтан құтылу үшін, түсік жасату ең оңай шешім ретінде санада қабылданып, белең алуда. Сәбидің бәрі бақытты болуы үшін жаралған. Бірақ, «Қара сөмке» әңгімесінде керісінше оның бақытынан айырған жас қыздың өмірі айтылады.

Өмірге құштар сәбидің жан айқайын әкесі мен анасы естімеді. Естігісі де келмеді. Сонда адами құндылық қайда қалды? Кішкентай шарананың жарық дүниені көруге қақысы жоқ па? Адамның өмірін адам қия салуы оңай ма? Бұл сұрақтардың жауабы табылмас. Осы бір көріністің тағы бір куәсі Е. Әбікенұлының «Қасірет» атты әңгімесі.

Жан күнелту үшін Алматы базарларының бірінде манти сатып жүрген Гүлім дейтін әйелдің образы суреттелінген. Әңгіме барысында ері Нұрланның құны төмендеп, әйелі Гүлімнің ер азаматтың орнын басып, бір отбасының асыраушысы болып күн кешіп жүргендігін көреміз. Оның қиналысы мен азабына куә боламыз.

Тұрмыстағы жоқшылық, жұмыссыздық пендені қамықтырып, шаршатып жіберетіні рас. Кешке алдынан шығатын екі кішкентай қыздарына әрең нан тауып жүрген Гүлімнің ішкі күйзелісі тереңге бойлаған еді. Бауыр еті баласынан бас тарту оған қиынға соқты. Аурухана есігін аттаған соң оның ішкі ойының күресі де, дәрігер әйелмен күресі де ұзаққа созылмады. Күйеуі дегеніне жетті, дәрігер көкейін тескен ақшасына жетті, ал Гүлімге болса мынау қиналыс өзін істікке шаншып, отқа қақтап-қақтап алғаннан да ауыр болды.

Үш жазушы үш әңгіме арқылы адам баласының жауапсыздығын, қатыгездігін тағдыры бөлек отбасылардың түрлі қым-қуат қайшылықтарға толы өмірі арқылы көрсете білді.

Айгүл Жұбаныштың «Қуыршақ» әңгімесі трагедиялы. «Айым үшінші қабаттан секіріп, өз-өзіне қол жұмсамақшы болыпты», – деген суыт

хабарды естіп, дереу пәтеріне келдім (Жұбаныш, 2014: 15). Әңгіме бірінші жақта баяндалады. Жетім қыздың қайғысы, қасіреті, өмір мен өлім атты тажалмен күресі бірінші жақта баяндаушы Айымның құрбысының монологімен беріледі. Кішкентайынан анасынан айырылып, өгей шешенің тепкісінде өскен, нағашы жеңгесінен көрген азапты күндері қыздың болашағына кері әсерін тигізбей қоймады. Жеңіл жүрістің жолына түсіп, жеңіл ақша буына булыққан Айымның бұл әрекетінің соңы трагедиямен аяқталатынын өзі, жанындағы жандар да білмесе керек.

Өмірдің жанына салған жарасының дауасы қуыршағы болатын. Тірі жанның мейіріміне бөлене алмаған Айымның осы бір жансыз заттан медеу іздегені, қоғамнан алшақтап, жатсынуға әкеліп соқты. Жатсынаудың соңы жалғыздыққа әкеліп соғатынын ол білмесе керек. Өмірдің ол үшін мәні қалмағанын сезген қыз өз өмірімен өзі қоштасты.

А. Жұбаныш Айымның ауыр жағдаймен ауруханаға барғанын жаңбыр стихиясы арқылы, паралелизммен ашуы шығарманың өне бойын жақсы ұштастырған. «Тынысым тарылып, далаға шықтым. Айымның ендігі тағдыры не болмақ? Далада жаңбыр сіркірей бастады. Аспан да Айымның жағдайына алаңдап жас төккен сияқты көрінді маған», – деген жолдардан жас қыздың тағдырының ауыр халде екендігіне көз жеткізіп, өзі де оның мұңына маңдас бола түсесін (Жұбаныш, 2014: 17).

«Досымның денесін мәйітханадан алып шыққанда, жаңбыр жауды. Аспан да Айымды кимай тұр-ау шамасы» (Жұбаныш, 2014: 26).

Қуыршақты апаларымыз ұнатпайтын және оны шайтан дейтін, әңгімеде қуыршақ тек иллюзия ретінде көрсетіліп тұр, осы кішкентай атрибут арқылы А. Жұбаныш Айымның жалғыздығы мен жетімдігін, оның қайғысын тереңінен ашуға тырысқан.

Ал Ержан Токтардың әңгімелері ауыл мен қала тіршілігіндегі қым-қиғаш тіршілік пен адамдар арасындағы қарым-қатынасын шынайы суреттейді. Ұлттық намыс, салт-дәстүр, ұрпақ жалғастығын туындыларына арқау ете білген. Шығармаларында қым-қиғаш тіршілік барысындағы жайттардың орын алуынан трагедиялық драматизм көрініс табады. Оның «Қасірет басқан қараша үй», «Жалынды азап» әңгімелерінде адамның басына түскен қасіретті қыс мезгілінің ызғырық суығымен берген.

Тегінде қандай бір туынды болмасын онда табиғат суретін (пейзаж) беру ең басты міндет те, мақсат та емес. Ол көбіне кейіпкердің көңіл-

күйін білдіру үшін немесе оқиғаны қоюлатып, композиция мен сюжетті дамытуға дәнекер қосалқы міндет атқарады (Пиралиева, 1994: 54).

Пайғамбар жастан асқан, жетпістің желкесіне мінген нар тұлғалы қарттың қасіреті Е. Токтардың «Қасірет басқан қараша үй» әңгімесінде баяндалады. Ауыл шетіндегі орналасқан шағын екі бөлмені мекен еткен қарияның кемпірінен айырылып, жалғыз ұлынан күдер үзген-ді. Тек көз қуанышы немересі ғана оның жанына жұбаныш еді. Күнделікті күйбең тіршілікті кешіп жүрген ол бүгін түнде соңғы рет түс көреді. Көрген қорқынышы өіне айналғандай, түсінде алауыртқан дауыл жанына медеу болып жүрген кішкентай немересінен айырса, мына шын өмірде туған баласы әкесінің қарттығы мен жалғыздығына қарамастан оны тастап, өз туғанын мына аядай үйден алып кетеді. Жалғыздық адам баласына жазылған – ауыр жаза. Баласының бұл ісіне шыдай алмаған қарт, ашық қалған есіктен кірген қар ұшқынынан, тәңірге жалбарынған күйі о дүниелік болды.

Автор қыс мезгілін осы бір қатігездіктің көрінісін беру үшін алған. Үскірік қашара үйдің отын сөндірген жоқ. Жат бауыр атанған адамзат өз отын өзі өшірді.

«Жалынды азап» атты әңгімесі қос күнәсіз періштенің ыстық жалынды тілсіз жауға оранғаны жайында. Бұл әңгіме қасіретке толы. Кейіпкерлердің жан азабы мен қиналысы суреттелінген туынды. Осы тұста автордың боранды қолдануы олардың қайғысын одан әрі үдете түскен.

Дауыл. Жай дауыл емес сұрапыл. Оның гуілі бір жамандықты шақырғандай немесе бір жамандықтың боларын болжағандай. Қойды жайылымға апаратын уақыт. Отағасы бұл дауылға қарамастан қойды алдына сап айдап кеткен. Ал әйелі болса, отағасы келгенше шәй қайнатып қоймақшы болып еді, судың жоғын көріп, ұйықтап жатқан қос қызын сыртынан бекітіп, бұлақтан су әкелуге кеткен-ді. Ал тәтті ұйқысынан тұра сала анасының жоқтығына шыр етіп жылаған кішкентай сіңілісін үлкені қанша жұбатса да көндіре алмады. Ызғырық үйдің ішін суытып жіберген. Үйдің ішін жылытпақ болып, пешті тұтатпақшы еді, тұтанар емес. Сонда ойлағаны қуыста тұрған жағармайды кішкене тамызып, пешті жағу. Түтінге көзі ашыған қыздың жағармайдың жатысын құйып жібергенін байқамаған еді. Сіріңкені тұтатқан кезде, пеш лап етіп жанды да, қып-қызыл өрт жайлады. Қос кішкентай қыз бір-бірін қорғаштап, шырылдағанмен, үйдің ішін жалынды азап өртке орап алды да қос періштені жалмап кетті. Ақыл

есінен айырылып, жынданған ана, қайғыдан қан жұтқан қойшы әке дәрменсіз күйде қалды. Көңіл айтып, жұбататын ешкім болмады. Тек сары ит ұзақ ұлыды. Бұған кінәлі дауыл гуілі болып қалды.

Қорытынды

Тартыс, трагедия, жатсыну, ішкі монолог, психологизм көркем шығармадағы драматизм функциясын ашуда өзіндік орны бар тәсілдер. Қоғам бейнесі, кейіпкерлер жан дүнесі, сондай-

ақ қым қуат қайшылықтар аталған жазушылар әңгімелерінде айқын көріністері арқылы жазушы көзқарасын ашудағы драматизмнің орны ерекше екендігін көрсетеді. Шығармашылық адам мен шығармашылық шеберліктің не екенін түсінуде әдеби шығармалардың мазмұны мен құрылымына тереңірек енуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ бүгінгі қоғамдағы өзекті мәселелер мен адами құндылықтардың жоғалуын, тағы да басқа проблемаларды айқындай түседі. Оқырман мен автор арасындағы байланысты күшейтеді.

Әдебиеттер

- Төлеева Н.Ө. Драматизм және оның көркемдік-эстетикалық мәні мен қызметі // ҚазҰУ хабаршысы. Филология сериясы, – 2010. – №3 (127). – Б. 302–306.
- Темирболат А. Драматизм прозы М.О. Аuezova 1920-1930-х годов // М.О. Аuezovтың көркемдік дүниетанымдық ізденістері (1920-30 жылдар). – Алматы, 2006. – 304 с.
- Рамазан Д. Жылап аққан тамшылар: Әңгімелер. – Алматы: ҚАЗАқпарат, 2011. – Б. 259–271.
- Смағұлова Н.Қ. Қазіргі қазақ әңгімелеріндегі тартыс табиғаты. Филология ғылымдарының канд. афтореф. – Астана, 2006. – 24 б.
- Халикова Н.С. Қазақ прозасындағы кейіпкер даралығы және көркемдік шешім (1960-80 жылдар прозасы): филол. ғыл. канд. автореф. – Астана, 2007. – 24 б.
- Мұқанова Р. Шығармалары. Әңгімелер, драмалар, сұхбаттар. – Алматы: Арда+7, 2014. – Б. 14–126.
- Алтай А. Киллер сауысқан. Повестер мен әңгімелер. – Алматы: Арда+7, 2013 – Б. 188–195.
- Вершинина Н.Л., Волкова Е.В., Илюшин А.А. Введение в литературоведение: Учебник – Москва: Издательство Ониск, 2005. – 220 с.
- Жұбаныш А. Жаңбыр жауса екен... Әңгімелер, пьесалар. – Алматы, Хантәңірі, 2014. – Б. 15–26.
- Пірәлиева Г. Ішкі монолог. – Алматы: Ер-Дәулет – Қазақстан, 1994. – 54 б.

References

- Altay A. (2013). Killer sauyskan. Povester men angimeler. Almaty: Arda+7, 188–195 p. (in Kazakh)
- Halikova N. (2007). Kazakh prozasyndagy keipker daralygy zhane korkemdik sheshimi (1960-80 jyldar prozasy) [Personality and artistic decision of the hero in Kazakh prose]: Filologiya gylymdarynyn kand.aftoref. Astana, 24 p. (in Kazakh)
- Mukanova R. (2014). Shygarmalary. Angimeler, dramalar, suhbattar. Almaty: Arda+7, 14–126 p. (in Kazakh)
- Piraliyeva G. (1994). Ishki monolog [Internal monologue]. Almaty: Er–Daulet–Kazakhstan, 54 p. (in Kazakh)
- Ramazan D. (2011). Jylap akkan tamshylar: Angimeler. Almaty: KAZakparat, 259–271 p. (in Kazakh)
- Smagulova N. (2006). Kazirgi Kazakh angimelerindegi tartys tabigaty. [Struggle in modern Kazakh short stories]. Filologiya gylymdarynyn kand.aftoref. Astana, 24 p. (in Kazakh)
- Temirbolat A. (2006). Dramatizm prozy M.O. Auezova 1920–1930-h godov. M.O. Auezovtyn korkemdik dunietyandyk izdenisteri (1920–30 zhyldar). Almaty, 304 p.(in Russian)
- Toleeva N. (2010). Dramatizm zhane onyn korkemdik–estetykalyk mani men kyzmety. KazNU habarshysy. Filologiya seriyasy, No 3 (127), 302–306 p. (in Kazakh)
- Vershina N., Volkova E., Ilyushin A. (2005). Vvedenie v literaturovedenie: Uchebnic [Introduction to Literature]. M.: Oniks, 220 p. (in Russian)
- Zhubanysh A. (2014). Zhanbyr zhausa eken... Angimeler, piesalar. Almaty: Hantaniri, 15–26 p. (in Kazakh)